

CZÖVEK ZOLTÁN

ADATOK A ZÁGRÁBI PÜSPÖKSÉG MŰKÖDÉSÉHEZ BUTKAI PÉTER ÉS PODMANICKI JÁNOS 1499–1500. ÉVI KORMÁNYZÓSÁGA IDEJÉN

1499. április 16-án, harminchárom évi kormányzás után elhunyt Szentlászlói Osvát zágrábi püspök. Utóda Vémeri Zsigmond lett, aki 1500. január 12-én¹ már viselte főpapi címét (egyidejűleg királyi kincstartó is volt), ám az egyházmegye tényleges átvételében megakadályozta súlyos betegsége² és hamarosan, február 9-én bekövetkező halála. Az uralkodó nem várt sokáig az új főpásztor kinevezésével: Szegedi Lukács zágrábi püspökként kiadott első ismert oklevele 1500. április 15-én kelt Budán.³ (A főpapi szék március 25-én még üresedésben volt.⁴) Jelen munka azt kísérli meg bemutatni, hogy milyen jellegzetességek mutatkoztak a zágrábi püspökség kormányzásában a Szentlászlói Osvát halála és a Szegedi Lukács kinevezése közötti időszakban.

1499. augusztus 26-án a király a prelátusokhoz, bárókhöz, ispánokhoz, várnagyokhoz, nemesekhez és ezek officálisaihoz, továbbá a települések vezetőihez intézett körlevél formájában elfogatási parancsot Ilona asszony, Gergely bélai⁵ presbiter (azaz áldozópap) szolgálónője ellen.⁶ A — máskülönben vagyontalan —

-
- 1 Ez utóbbi dátumra ld. *C. Tóth Norbert*: Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig. In: Erdélyi Múzeum, 78. (2016: 1. sz.) 16. p.
 - 2 Betegségére ld. az 1500. február 3-i olasz jelentést: Archivio di Stato di Modena, Ambasciatori b.3/23,1; Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms. 4999/1,18; www.vestigia.hu, infocus sorszámok: 1457. és 18. (A forrásra hivatkozik: *C. Tóth N.*: Várdai Ferenc i. m. 16. p., 29. jegyz.)
 - 3 *Czövek Zoltán*: Szentlászlói Osvát zágrábi püspök 1499. évi végrendeletének végrehajtása. In: Fons, 22. (2015) 53., 55. p.
 - 4 *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Bp., 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) 56., 299. p.
 - 5 Vagy a Varasd, vagy a Körös megyei mezőváros. *Engel Pál*: Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. CD-ROM. Bp., 2001.
 - 6 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban DF) 268 135. Regesztája: *J. Stipišić – M. Šamšalović*: Isprave u Arhivu Jugoslavenske Akademije. In: Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, 4. (1961) 493. p. (3481. sz.).

asszonynak az volt a bűne, hogy az elmúlt években a Szentlászlói Osvát püspök tömlöcében ülő Gergelynek Bélán és egy másik helységben⁷ lévő házában tárolt, az ő őrizetére bízott ingóságaival ismeretlen helyre távozott. A forrás alapján arra következtethetünk, hogy a püspök halála után kiszabadultak börtönükből azok a papok — köztük Gergely presbiter —, akiket Szentlászlói, élve egyházfői hatalmával, büntetésből lecsukatott. Gergely a letartóztatási parancs kiadásáig nem bukkant Ilona nyomára: ha sikerült volna ez neki, bizonyára kiderülne a dokumentumból, hogy hol, melyik településen, kinek a birtokán húzta meg magát az asszony. A királyi utasítás birtokában Gergely pap (illetve emberei) feladata volt Ilona felkutatása és elfogatása. A letartóztatáson kívül a papnak elégtételt adni (az asszonyt megbüntetni) is a körlevél címzettjeinek dolga volt az uralkodói parancs értelmében.

Úgy tűnik, Szentlászlói halála után a hatalommal való visszaélés jellemezte a püspökségi igazságszolgáltatás munkáját. Az ezt bizonyító források ismertetése előtt szólni kell azonban arról, hogy a zágrábi püspök bírói hatalmát nemcsak az őt lelki ügyekben segítő általános helyettesén (vikáriusán),⁸ illetve ennek szentszéken (bíróságán) keresztül gyakorolta Zágrábban, hanem létezett állandó jelleggel ezen vikárius császmái helytartójának⁹ szentszéke is Csázmán. Az egyházi bírósági munkának hasonló — sajátos egyházszerkezeti okokkal magyarázható — megosztása (mármint, hogy nem egy szentszéken bíraskodnak a püspök képében) a zágrábin kívül Magyarországon csak az erdélyi és az esztergomi egyházmegyére volt jellemző.¹⁰ A császmái helytartó 1499-ben Lőrinc mester császmái ör-

7 Ennek neve *Brechanoch*. Talán a Kőrös megyei Berstyanóc faluval (a mai Bršljanicával) vagy a szintén Kőrös megyei Brestanovc faluval (a mai Brestanovcival) azonosítható. *Engel P.*: Magyarország a középkor végén i. m. *Georg Heller*: Comitatus Crisiensis. München, 1978. (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Serie A. Die historischen Ortsnamen von Ungarn 10.) 15., 22., 23., 27–28. p. *Uő*: Comitatus Verocensis. München, 1976. (Veröffentlichungen, i. m. 6.) 23. p.

8 *vicarius ecclesie Zagrabienensis in spiritualibus generalis*: pl. DF 252 216. és 252 217.

9 *locumtenens ecclesie Chasmensis*: pl. DF 252 216. és 252 217.

10 *C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor*: A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíraskodás Magyarországon — a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején. Bp., 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3.) 18–19. p. Köszönettel tartozom C. Tóth Norbertnek, amiért figyelmeztetett arra, hogy a császmái helytartó a lelki ügyekben eljáró püspöki vikáriusnak volt az alárendeltje, ld. *C. Tóth Norbert*: Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. Győr, 2017. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27.) 12. p. Más-

majd olvasókanonok volt.¹¹ Szentlászlói lelki ügyekben eljáró vikáriusa, György (egyben bekcsényi főesperes, zágrábi kanonok) megmaradhatott pozíciójában a püspök halála után. Ő 1475 óta töltötte be ezt a tisztséget.¹²

Alig több, mint egy hónappal Szentlászlói Osvát halála után, 1499. május 22-én az uralkodó két parancslevelet intézett Szlavónia nemességének kérésére György lelki ügyekben illetékes zágrábi vikáriushoz és Lőrinc császári helytartóhoz. Az egyik levélben arra utasította őket, hogy szüntessék meg azt a szabálytalan gyakorlatot, hogy nem fogadják el az ország rendes bírái (a nádor, az országbíró, a királyi személynök) és a hiteleshelyek által kiállított ügyvédi megbízóleveleket (ügyvédvalló okleveleket) a perek során, arra kényszerítve az ügyfeleket, hogy előttük valljanak ügyvédet. Ez a visszaélés sérti a nemesség szabadságát és méltóságát — áll a dokumentumban.¹³ Hozzátehetjük, nemcsak fizikailag volt megterhelő a megbízók, különösen (ahogy a parancslevél említi) a nők számára a személyes megjelenés kötelezettsége¹⁴ miatt az (újbóli) ügyvédvallás, hanem sokba is került.

A király ugyanezen a napon kelt másik parancsával¹⁵ megtiltotta a zágrábi vikáriusnak és a császári helytartónak, hogy olyan ügyekben adjon ki (kellő mérlegelés nélkül) idézőparancsot, amelyek az ország törvénye szerint nem tartoznak egyházi bíróság illetékességi körébe. (A levél röviden fel is sorolja a szentszé-

különb en az alárendeltséget bizonyítja az a jogkörelvonás, amelyet a király 1499. október 21-i parancslevelével tiltott meg, erről ld. alább.

- 11 1499. május 22.: császári örkanonok, helytartó: DF 268 144. 1499. október 2. és 1499. december 16.: császári olvasókanonok, helytartó, *arcium liberalium magister*: DF 252 216., 252 217.
- 12 1475: *Stjepan Razum*: Osvaldo Thuz de Szentlászló vescovo di Zagabria, 1466–1499. Excerpta ex dissertatione ad Doctoratum in Facultate Historiae Ecclesiasticae Pontificiae Universitatis Gregorianaе. Roma–Zagreb, 1995. 29. p. (Razum Ivanicsi vezetéknévvel említi, viszont e művéből nem derül ki, milyen forrás alapján.) 1499: DF 252 216., 252 217. (Ld. az előző jegyzetet!) Közbülső adat tisztségviselésére 1489-ből: DF 231 814. — Lőrinc császári helytartó, illetve György lelki ügyekben illetékes püspöki vikárius 1499–1500. évi tisztségviselésére a további dokumentumokat ld. alább.
- 13 DF 268 138. Regesztája: *Bónis György*: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerk.: Balogh Elemér. Szeged, 1997. 507. p. (3796. sz.), *Stipišić, J. – Šamsalović, M.*: Isprave i. m. 492. p. (3466. sz.).
- 14 *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. A jegyzeteket kiegészítette, az utószót írta és a bibliográfiát összeállította: Mezey Barna. Bp., 2000. 325. p.
- 15 DF 268 144. Regesztája (téves dátummal): *Bónis Gy.*: Szentszéki regeszták i. m. 506. p. (3788. sz.) Kiadása: Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I–III. Edidit Joannes Kukuljević aliter Bassani de Sacchi. Zagabria, 1861–1862. I. 247–248. p. (CLXVII. sz.).

kek elé tartozó ügyeket: végrendelettel, házassággal, hitbérrel, jegyajándékkal, leánynegyeddal, hamis esküvel, továbbá a nők és klerikusok megverésével, megsebesítésével és kifosztásával kapcsolatos ügyek ezek.¹⁶) Nem véletlenül hivatkozik az ország törvényére a parancslevél: országgyűlések hosszú sora intézkedett az egyházi bíróságok jogköréről. A legutóbb törvényeket alkotó 1498. évi diéta azt mondta ki, hogy ne kényszerítsenek senkit világi ügyben egyházi bíróság elé (60. és 61. cikkely).¹⁷ A jogtalanul, csalárd módon történő szentszék elé idéztetés különösen alkalmas eszköz volt arra, hogy valaki árthasson ellenlábásának. Ugyanis ha a perbe idézett, kezdetben mit sem sejtő fél nem jelent meg a bíróság előtt, akkor megbírságotlák, de ha harmadszori idézésre sem járult az egyházi bíróság színe elé, akkor úgymond makacssága miatt kiközösítés lett a büntetése.¹⁸ Erre a rendkívül visszás helyzetre a parancslevél is utal. Ellenben ha valaki a világi bíróság előtti megjelenést mulasztotta el sorozatosan, csak bírságban volt része.¹⁹ A jogtalan perlekedést, amely ellen a királyi parancs fellépett, a magyar jogban patvarkodásnak nevezték.²⁰

Az egyházi igazságszolgáltatásban előforduló egyéb visszaélésre hívja fel figyelmünket a király újabb tiltó parancsa. Történt, hogy a zágrábi vikáriusi bíróság jogtalanul elvonta a császári helytartó jogkörét, arra kényszerítve őt, hogy a peres feleket a zágrábi szentszék elé küldje. A királyi parancslevél szerint ez túlságosan nagy terhet ró a (Zágrábtól) messze lakókra, különösen az Izdenc és Atyina közelében élő nemesekre. Nyilván utóbbiakat kell keresnünk a királynak tett panasz hátterében, a Kőrös megyei Atyina és Izdenc valóban közelebb esik Csázmához, mint Zágrábhhoz. A szlavón nemesség kérésére az uralkodó György zágrábi vikáriusnak és a zágrábi káptalannak szóló 1499. október 21-i parancslevelével tiltotta meg ezt a gyakorlatot.²¹ Ebből a forrásból világosan kiderül, hogy ez a visszaélés Szentlászlói Osvát halála után ütötte fel a fejét, míg az előbb tárgyalt két 1499. május 22-i királyi parancsból nem tudjuk meg, mikor kezdődtek a tilalmazott

16 Vö. C. Tóth N. – Lakatos B. – Mikó G.: A pozsonyi prépost és a káptalan i. m. 20–21. p.

17 C. Tóth N. – Lakatos B. – Mikó G.: A pozsonyi prépost és a káptalan i. m. 21–22. p. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary IV. 1490–1526. From the manuscript of Ferenc Döry. Edited and translated by Péter Banyó and Martin Rady with the assistance of János M. Bak. Idyllwild–Bp., 2012. 126. p.

18 C. Tóth N. – Lakatos B. – Mikó G.: A pozsonyi prépost és a káptalan i. m. 69–70. p.

19 Eckhart F.: Jogtörténet i. m. 326–327. p.

20 Eckhart F.: Jogtörténet i. m. 320. p.

21 DF 268 134. Regesztája: Bónis Gy.: Szentszéki regeszták i. m. 506–507. p. (3793. sz.) Kiadása: Jura regni i. m. I. 244. p. (CLXV. sz.)

visszás eljárások. Abból, hogy az október 21-i uralkodói utasítás a zágrábi káptalannak is szólt, továbbá abból, hogy a király nemcsak azt parancsolta meg, hogy a császári helytartót hagyják szabadon ítélni, hanem azt is, hogy a császári káptalan, arra következtethetünk, hogy a zágrábi, illetve a császári káptalan egyes tagjai a helyi szentszéknek is tagjai voltak. Ebben országos viszonylatban semmi különleges nincs.²² Az ismertetett eset bizonyos feszültségre, rivalizálásra utal nemcsak a lelki ügyekben eljáró püspöki vikárius és császári helytartója, hanem a zágrábi és a császári káptalan között is.

Az egyházi igazságszolgáltatásra vonatkozó adatokon túl rendelkezünk más információkkal is a püspökség működését illetően. Szentlászlói Osvát halála után a lehető leghamarabb kinevezte II. Ulászló a kormányzókat (*gubernator*) Podmanini Podmanicki János²³ és Butkai Péter személyében az egyházmegye élére. Kettőjük közül, úgy tűnik, csak Butkainak volt számottevő szlavóniai tapasztalata, helyismerete. 1492-ben a tartomány egyik adósedőjeként (*dicator*) tevékenykedett.²⁴ Ugyanebben az évben királyi birtokadományhoz jutott Kőrös megyében.²⁵ 1494-ben a szlavón rendekhez küldték, hogy Jajca élelmezésének ügyében intézkedjék.²⁶ Az Újlaki Lőrinc herceg elleni királyi hadjárat során, valószínűleg 1495 januárjában a kezére jutott Újlaki egyik kastélya, a Kőrös megyei Kontovc.²⁷ Ugyanebben az évben²⁸ már felesége volt Gordovai Fáncsi Margit: házasságával megszerezte hitvese családja Szlavóniában és Somogy megyében elterülő birtokainak jó részét.²⁹

22 C. Tóth N. – Lakatos B. – Mikó G.: A pozsonyi prépost és a káptalan i. m. 16. p.

23 Életére ld. A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára I–V. Közétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre. Bp. 1937–1943. (A továbbiakban: Podmaniczky.) II. 1510–1537. Bp., 1939. VIII–XLI. p. és *Lukinich Imre: A podmanini Podmaniczky-család története.* Bp., 1943. 63–97. p.

24 Jajca (bánság, vár és város) története 1450–1527. Írta: Thallóczy Lajos. Az oklevéltárat szerk.: Horváth Sándor. Bp., 1915. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára 4.) 94. p.

25 *Tamás Pálosfalvi: The Noble Elite in the County of Kőrös (Križevci) 1400–1526.* Bp., 2014. 262., 387. p.

26 *Thallóczy L. – Horváth S.: Jajca* i. m. 105. p.

27 *Fedele Tamás: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495).* Szeged, 2012. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27.) 112., 120., 168–169., 220. p., *Engel P.: Magyarország a középkor végén* i. m.

28 *C. Tóth Norbert: A Gordovai család vagyoni helyzete 1424-ben.* In: *Várak, templomok, isptályok. Tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk.: Neumann Tibor. [Bp.–Piliscsaba,] 2004. (Analecta Mediaevalia II.) 272. p.

29 *Pálosfalvi, T.: The Noble Elite* i. m. 115. p.

Egy Podmanickihoz és Butkaihoz intézett 1499. május 12-én kelt uralkodói parancs³⁰ még nem kormányzóknak, hanem csak a zágrábi püspökség várai és minden vagyona lefoglalóinak (*occupator*) nevezi őket, azt az utasítást adva, hogy a püspökség prediális (egyházi) nemeseinek³¹ jogait, szabadságát tartsák tiszteletben. Megjegyzendő, hogy Podmanicki és Butkai ekkoriban királyi kamarások (*cubicularius*) is voltak, ezenkívül utóbbi királyi tárnokként és Somogy megye ispánjaként is tevékenykedett. A zágrábi egyházmegye kormányzóiként minden jel szerint megszakítás nélkül egészen Szegedi Lukács püspök hivatalba lépéséig működtek. A püspökség vagyonának Podmanicki és Butkai általi átvételére konkrét okleveles adattal rendelkezünk.³² Áttételes módon további értesüléshez is juthatunk az egykor Szentlászlói Osvát kezén lévő javak lefoglalásáról.

Szükséges azonban előbb némi kitérőt tennünk. Nevezetes végrendeletében Szentlászlói püspök gyámfiáról és gyámleányáról is megemlékezett. A néhai (Győr nembeli Szerdahelyi) Dersfi István fiát, Miklóst és kicsiny leányát, Zsófiát, akik árvák, „minden reménytől elhagyottak”, javaikkal, birtokaikkal együtt a király oltalmába és kegyébe ajánlotta Szentlászlói, alázatosan kérve Ulászlót, hogy az urak közül valakit, aki vállalja, jelöljön ki vagyonuk védelmezésére. Miklós születését 1485-re tehetjük, 1501-ben már nős volt. 1536-ig terjedően maradtak fenn róla adatok. Anyja a püspök rokonának, Túz Miklósnak a leánya, Katalin volt³³ (valószínűleg ő szülte Zsófiát is). Testamentumában a főpap Dersfi Miklósról háromszáz, Zsófiára ötszáz forintot hagyott. A püspöknek az a királyhoz intézett kérése, hogy jelöljön ki valakit az árvák javainak védelmezésére, valószínűleg úgy értelmezhető, hogy gondnokot (*curator*) szeretett volna kineveztetni a vagyon kezelése céljából. A jog szerint a törvényes korú személy követelhetette gyámjától (*tutor*) javai átadását, de ha akarta, azok gondozására kérhetett magának gondnokot. Szentlászlói Osvát halálakor Zsófia talán, Miklós viszont bizonyíthatóan törvényes korú volt. Elképzelhető, hogy kezdetben maga a főpásztor volt a gondnok, de lehetséges, hogy csak a végrendeletében történt intézkedés (a

30 DF 252 025.

31 Fontos megemlíteni, hogy a szlavóniai egyházi nemeseink sokkal tehetősebbek voltak a szűkebb értelemben vett Magyarországon élő egyházi nemeseinknél: ezen utóbbiak az egytelkes nemeseinkhez álltak közel vagyoni tekintetben, míg a szlavóniaiak akár egész falvakkal is rendelkeztek. Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál, Makk Ferenc. Bp., 1994. 181–182. p. (Solymosi László). A zágrábi püspökség egyházi nemesei — ennek megfelelően — jelentős szerepet játszottak annak működtetésében, ahogyan az a jelen tanulmányból is kiderül.

32 Czövek Z.: Szentlászlói Osvát végrendeletének végrehajtása i. m. 54–56. p.

33 Az anya személyére: Pálosfalvi, T.: The Noble Elite i. m. 99. p.

király említett felkérése) annak kijelölésére. Megjegyzendő viszont, hogy a 15. században még nem tettek különbséget — illetve legfeljebb csak bizonytalanul — a gyámság és a gondnokság intézménye között, így a *tutor* és a *curator* fogalmának pontos, következetes használatát nem várhatjuk el a kor forrásaitól (a püspöki végrendeletben nem fordul elő egyik kifejezés sem).³⁴ Máskülönben abban, hogy a főpásztor testamentumában az uralkodóhoz fordult a Dersfi gyermekekre vonatkozó kérésével, semmi meglepő nincs, mivel ilyen előkelő árvák számára gyakran a király és tanácsosai gondoskodtak olyan személyről, aki a gondjukat viselte a későbbiekben.³⁵

A Dersfi család a köznemesség legfelsőbb rétegéhez tartozott, birtokai szinte kivétel nélkül Somogy és Kőrös megyében terültek el, előbbiben ekkoriban övök volt többek között a báti kastély, utóbbiban pedig például Velikakeresztúr, Besenyőszentbenedek és Rojcsa mezővárosa, továbbá Tapalóc kastélya. Ez az öt a legfontosabb azon fekvőségek közül, amelyek ténylegesen a kezükön lehettek, pontosabban attól kezdve, hogy a zágrábi püspök a Dersfi árvák gyámja lett, az ő kezén. Jelen tanulmány szempontjából fontos, hogy a Dersfiek kegyúri jogot gyakoroltak a zselicszentjakabi bencés monostor fölött (igaz, nem egyedül csak ők). A Dersfiek ezen patronátusi joga is Osvát püspökhöz került mint gyámhoz.³⁶

Visszatérve Butkai Péter és Podmanicki János kormányzók tevékenységéhez, megemlítendő, hogy a püspökség javain kívül saját kézbe vették a Dersfi árvák vagyonát is, melyet Szentlászlói Osvát mint gyámjuk birtokolt azelőtt. A lefoglalás tényére a következő eset világít rá. A zselicszentjakabi bencés monostor

34 A gyámság és a gondnokság intézményének el nem különülése: *Bónis György*: Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog. Bp., 1972. 84. p., *Tóth Ádám*: A gyámság intézménye a római jogban és Werbőczy. In: Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Szerk.: prof. Hamza Gábor Boóc Ádám és Buzády Csongor közreműködésével. [Bp.,] 2001. 154. p. A testamentum vonatkozó része: Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae (A továbbiakban: Mon. Zagr.) I–XIV. Zagrabia, 1889–1932. II. Diplomata 1400–1499. Collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Zagrabia, 1894. 520. p.

35 *Bónis Gy.*: Középkori jogunk elemei i. m. 84. p.

36 A Dersfiek személyére, birtokaira és családi viszonyaira: *Czövek Zoltán*: Szentlászlói Osvát zágrábi püspök családi és politikai kapcsolatai 1499. évi végrendeletének tükrében. In: *Fons*, 20. (2013) 474–475., 489–490., 496. p., *Pálosfalvi, T.*: The Noble Elite i. m. 95–101., 323., 325. p. Az utóbbi két oldalon a Dersfiek birtokai között feltüntetett Szentkereszt mezőváros Velikakeresztúrral, az ugyancsak ott szereplő Szentbenedek mezőváros pedig Besenyőszentbenedekkel azonosítandó, ld. *Engel P.*: Magyarország a középkor végén i. m., Velikakeresztúr, ill. Besenyőszentbenedek adatait (utóbbi a térképen nincs feltüntetve). — A családra újabban ld. *Timár Péter*: A Győr nembeli Szerdahelyi család története, birtokai és okmánytára. Szeged, 2016.

élére kegyurai, a Szerdahelyiek három külön ágát alkotó Dersfi, Imrefi és Danes családok új apátot szerettek volna állítani András mester budai kanonok (valószínűleg Ceglédi András³⁷) személyében. 1500. február 8-án a somogyi konvent írásba foglalta az előtte személyesen megjelenő Andrásnak az apátsági birtokok igazgatásával kapcsolatos kötelezettségeit.³⁸ Ezek között szerepel, hogy a monostort senki mástól nem veheti át, csak a patrónusok embereitől (a három kegyúri család név szerint is meg van említve), ami arra utal, hogy apát hiányában a Szerdahelyiek maguk tartották kezükön a rendházat s annak vagyonát az ilyen esetben (az apát személyének változásakor) megszokott módon.

Ugyanezen a napon egy másik oklevelet is kiállított a somogyi konvent az apáti tisztség betöltésével kapcsolatban.³⁹ Az okiratban azt olvashatjuk, hogy az említett András budai kanonok személyesen vallotta a konvent előtt, hogy a zselicszentjakabi monostor kegyurai a vitézlő Butkai Péter királyi tárnoktól (más funkciójáról nincs szó) saját pecsétjével megerősített nyilatkozatot várnak, melyben hitére és becsületére megígéri, hogy a kegyurak ellenében semmilyen módon nem foglalja el az apátságot. Ezt az írást András mesternek kell megszereznie Butkaitól, és amennyiben ez *Laetare* vasárnapjáig (március 29.) nem sikerülne vagy elmulasztaná ezt megtenni, András kötelezte magát, hogy visszaadja a kegyuraknak a monostort. Nyilvánvaló, hogy mindkét okmányt a patrónusok kívánására állíttatta ki.

A két dokumentum keletkezésekor Butkai még a zágrábi püspökség kormányzója volt. A másodikként ismertetett forrás alapján azt mondhatjuk, hogy beleegyezése nélkül nem lehetett az új apátot kinevezni, azaz ha hajlandó volt írásban ígéretet tenni arra, hogy nem keríti hatalmába a monostort, ez annyit jelentett, hogy elfogadja apátnak András mestert. A két kútfő alapján megállapítható, hogy a kegyurak joga volt az új apát kijelölése, ám Butkai a döntésükkel szemben vé-

37 Az 1493 és 1507 közötti időszakból van adatunk kanonokságára (*Köblös József: Az egyházi középélet Mátyás és a Jagellók korában. A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával. Bp., 1994. 288. p.*). Kisebbség a valószínűsége annak, hogy Váci Andrásra kell gondolnunk, akinek 1503 és 1508 között adathozható kanonoki léte (uo. 326. p.), legkevesebb az eshetősége annak, hogy Neustadt Andrásról van szó, akit 1489-ben lehet kimutatni kanonokként (uo. 307. p.).

38 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 20 917. Regesztáját ld. *Komjáthy Miklós: A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelei az Országos Levéltárban. 7. közlemény. In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv (a továbbiakban: SMM) 10. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1979. 52. p. (74. sz.)*.

39 DL 20 916. Regesztája (*Komjáthy M.: A somogyi konvent i. m. 52. p. [75. sz.]*) nem használható.

tóval élhetett. A vétőjog alapján következtethetünk a Dersfiek javainak a püspökségi kormányzók általi lefoglalására. Az elsőként említett forrásból kiderül, hogy a patrónusoknak meghatározó befolyásuk volt arra, hogy az apát miként igazgatja a monostor birtokait, viszont Butkainak ebbe semmi beleszólása nem volt, így nem is találkozunk nevével az iratban, még csak utalás sem történik rá. Csak a másodikként ismertetett forrásban fordul elő, de arról, hogy a zágrábi püspökség kormányzója, egyúttal a Dersfi-javak kezelője is volt, nem értesülünk, ez az információ pedig elengedhetetlen ahhoz, hogy helyesen értelmezzük e kütfőt. Lehetséges, hogy Butkai nem egyedül, hanem a zágrábi püspökség másik kormányzójával, Podmanickival együtt felügyelte a Dersfiek birtokait. Arról nem tudunk, hogy *tutori* vagy *curatori* címmel rendelkeztek volna e feladat ellátására (ez azonban nem meglepő a gyámság és a gondnokság intézményéről — azok korabeli egybemosódásáról — fentebb elmondottak tükrében). Akárhogyan is volt, úgy tűnik, a kormányzók Dersfi Miklóst bevonták javai igazgatásába: az elsőként említett dokumentum alapján arra következtethetünk, hogy Dersfi⁴⁰ — éppen úgy, mint a két rokon család (a Szerdahelyi Imrefiek és Dancsok) — teljes jogú kegyúrként avatkozhatott bele (mégpedig döntő mértékben) az apátság irányításába, melyhez egyik püspökségi kormányzónak sem volt köze (kivéve az új apát kinevezését, ami — láttuk — Butkaitól függött). Amennyiben Podmanicki és Butkai valóban együtt gyakoroltak fennhatóságot a Dersfiek birtokai felett, akkor sincs semmi meglepő abban, hogy a zselicszentjakabi monostor ügye Butkaira tartozott, mivel ő volt Somogy megye ispánja. Mindebből következőleg azt mondhatjuk, hogy valószínűleg ő felügyelte a Dersfiek minden somogyi birtokát.⁴¹ Az elmondottakhoz annyit fűzhetünk még hozzá, hogy Szentlászlói Osvát püspök végrendeletében aligha az az akarat nyert megfogalmazást, hogy a Dersfiek birtokai fölött a zágrábi püspökség javait igazgató kormányzók gyakoroljanak felügyeletet.

Megemlítendő, hogy a kormányzóknak nem volt közüik a zselicszentjakabi monostorra vonatkozó fontos jogbiztosító dokumentumok uralkodói megerősítéséhez, ám nem zárható ki, hogy ez csak forrásaink elégtelensége miatt tűnik így. Annyi biztos, hogy nem Butkai vagy Podmanicki, hanem Somi Józsa temesi ispán, az Alsó részek főkapitánya járult a király elé házasságával szerzett hozzártartozói, a Szerdahelyiek nevében az oklevelek átírásának kérelmével, mely

40 Csak vezetékneve olvasható az oklevélben, ám a Dersfi családnak rajta kívül más férfinak ekkor nem élt, így csak ő jöhet szóba mint kegyúr.

41 Ha Podmanicki nem vett részt az árvák javainak igazgatásában, akkor értelemszerűen a Somogyon kívüli birtokokra is Butkainak volt gondja.

1499. november 7-i dátummal meg is történt.⁴² Somi Józsa felesége Szerdahelyi Imrefi Márta volt. Elvileg Podmanicki esetében sem hiányzott (volna) a családi elköteleződés a monostor ügye iránt, mivel egyik testvére, Krisztina Szerdahelyi Imrefi Mihály (az említett Márta testvére) felesége volt.⁴³ Megjegyzendő, hogy természetesen a kiváltságmegegerősítő oklevél *relatora* sem a kormányzók közül került ki.

A püspökség birtokainak lefoglalása nem ment problémák nélkül. Szentlászlói Osvát halála után valamikor a király úgy értesült, hogy Kerecsényi György joggalanul elfoglalta Vinodol kastélyát,⁴⁴ Radványi Kecser Ferenc pedig Poljana birtokot. Ezeknek a fekvőségeknek minden bizonnyal a zágrábi püspökség volt a földesura. Tudnunk kell, hogy Kerecsényi György és Kecser Ferenc az elhunyt püspök magas rangú, úgynevezett speciális familiárisai voltak, Kerecsényi gemleci (gomneci) várnagya és világi ügyekben eljáró vikáriusa is, továbbá (négy másik személlyel együtt) végrendelete végrehajtóinak is kijelölte őket a főpap. Szentlászlói halála után viszont Kerecsényinek meg kellett válnia vikáriusi és — minden valószínűség szerint — gemleci várnagyi tisztségétől is, 1500 februárjában már Ellerbach János özvegyét, Kanizsai Katalint szolgálta.⁴⁵ Ulászló, amikor a foglalások hírért megkapta, megbízta Butkait és Podmanickit, hogy vegyék el a birtokokat Kerecsényitől és Kecertől. Poljana elfoglalásakor Kecsernek nagy kára keletkezett: Butkai emberei elvették az Osvát püspöktől szolgálataiért kapott terményt, továbbá elhajtottak három lovat és egyéb állatokat (marhát, disznót, kecskét stb.) összesen négyszáz forint értékben. Az uralkodó 1499. november 8-án megparancsolta Butkainak, hogy azonnal szolgáltassa vissza teljes mennyiségben Kecsernek az elrabolt javakat, majd Podmanickival együtt tartson vizsgálatot annak kiderítésére, vajon Vinodolt és Poljanát tényleg a püspök adományozta-e Kerecsényinek, illetve Kecsernek (ahogyan azt ő, a király időközben megtudta). Ha az adományozás bizonyítást nyer, akkor Butkai adja vissza Kecsernek Poljanát, Kerecsényitől pedig semmiképpen se vegyék el a püspökségi kormányzók

42 DL 11 013. A forrást idézi *Kumorovitz L. Bernát*: A zselicszentjakabi alapítólevél 1061-ből. („Pest” legkorábbi említése.) *Tanulmányok Budapest Múltjából* 16. (1964) 64. p.

43 *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: Arcanum DVD könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, honismeret. DVD-ROM. Bp., é. n. Győr nem 2. Szerdahelyi ág 2. tábla: Imrefi; Podmanicki; Somi.

44 Talán a Zágráb megyében, Hrasztovicától délkeletre lévő Vinodol. *Engel P.*: Magyarország a középkor végén i. m.

45 Kerecsényire, illetve Kecerre ld. *Czövek Z.*: Szentlászlói Osvát családi és politikai kapcsolatai i. m. 458–460. p., *Czövek Z.*: Szentlászlói Osvát végrendeletének végrehajtása i. m. 55–56. p. Kerecsényi vikáriusi tisztségéből való leváltására ld. még alább!

Vinodolt. Az uralkodó az előtte személyesen megjelenő Kecer Ferenc panaszára intézte ezt a parancsot Pozsonyból Butkaihoz és Podmanickihoz.⁴⁶

Az utasítást, úgy tűnik, végrehajtották a kormányzók. Az általuk véghezvitt vizsgálat vélhetően pozitív eredménnyel zárult Poljana esetében Kecer Ferenc számára. Ez onnan tudható, hogy tényleg kimutatható egy Poljana a későbbiekben (igaz, már 1507-ben) a Kecerek kezén Kőrös megyében.⁴⁷ Az ismertetett eset bizonyítja, hogy a király és a kormányzók milyen éberrel vigyáztak a püspökség javaira, továbbá azt is, hogy néha csak nehezen sikerült tisztázni, pontosan milyen birtokok tartoznak ezen javak körébe.

Hozzáteendő az elmondottakhoz, hogy Kecer Ferenc az őt ért sérelmen kívül minden valószínűség szerint Szentlászlói végakarata teljesítésének részleteiről is beszámolt — mint a végrehajtók egyike — az uralkodónak 1499 novemberében Pozsonyban. Onnan Kecer rövid idő múlva Esztergomba ment, ahol Bakóc érseknek vagy valamely vezető tisztségviselőjének is elmondhatta mindazt, amit a királynak. Bakócnak ugyanis (azonkívül, hogy primás volt) igen sok köze volt a végrendelet végrehajtásához, mivel annak egyik védnöke,⁴⁸ továbbá a testamentum által a végvárak fenntartására hagyott harminckétezer forint (illetve a belőle megmaradt összeg) negyedének őrzője volt.⁴⁹ Azt, hogy Kecer Ferenc Esztergomba ment, onnan tudjuk, hogy az ottani székeskáptalannal íratta át november 15-én a Butkainak és Podmanickinak szóló november 8-i királyi parancslevelet: így maradt ránk a fentebb ismertetett forrás.

Szentlászlói Osvát halála után megkezdődtek azok a perek, amelyek nem indulhattak meg a főpap életében. Érdemes az egyikről részletesebben szólni, ám előbb meg kell ismerkednünk az előzményekkel. Még 1473-ban történt, hogy Szentlászlói a püspökség egyik birtokát, a Somogy megyei Böhönye pusztát⁵⁰ Korotnai Jánosnak, a nádori jelenlét ítélőmesterének, egyúttal szlavón ítélőmesternek, a kor egyik nagy vagyonszerzőjének és utódainak adományozta. Nem kétséges, hogy a nagy hatalmú Korotnai jóindulatának a biztosítása volt ezzel a célja Szentlászlóinak, mely jól jöhetett a későbbiekben az ő, a püspök, illetve az egyházmegye perei során. A bírák megvesztegetése nem volt szokatlan akkoriban. Böhönye azonban egyházi nemesi (prediálisi) birtok volt, jogi értelemben az maradt az adományozás után is: 1481-ben Szentlászlói püspök éppen azon

46 DF 277 019. Az oklevelet idézi Pálosfalvi, T.: *The Noble Elite* i. m. 190. p.

47 *Pálosfalvi, T.*: *The Noble Elite* i. m. 47. p.

48 Czövek Z.: Szentlászlói Osvát családi és politikai kapcsolatai i. m. 478. p.

49 Czövek Z.: Szentlászlói Osvát végrendeletének végrehajtása i. m. 57–60. p.

50 Faluként szerepel: *Engel P.*: Magyarország a középkor végén i. m.

szolgálatok, illetve katonáskodási kötelezettség alól mentette fel Korotnait annak egész további élete tartamára (1497-ben halt meg), amellyel prediális nemes módjára tartozott neki a birtok után.⁵¹

Böhönye eladományozásának kárvallojta, egy testvérpár, Csánigi (Lengyel)⁵² Mihály és László Szentlászlói halála után pert indított a birtokért. Azt állították a testvérek, hogy a püspök jogtalanul foglalta el tőlük és adományozta el Böhönyét. Hozzá tették, hogy Szentlászlói életében nem merték a pert megindítani. Először a királyhoz fordultak panaszukkal, aki viszont 1499. augusztus 27-én kelt parancslevelével a zágrábi püspökség igazságszolgáltatásának hatáskörébe utalta az ügyet. A továbbiakat illetően arról van információnk, hogy a tárgyaláson meg nem jelenő alpereseket, az akkor már halott Korotnai János fiait a bíróság 1499. október 2-án a csázmái palotából másodjára, majd december 16-án ugyanonnan harmadjára is megidézte, végül 1500. január 10-én ugyanott kelt ítéletével visszaadta Böhönyét a felpereseknek.⁵³

A bíróság 1499. október 2-i és december 16-i idézőparancsa ugyanazokat a személyeket nevezi meg a testület tagjaként. Elsőként az egyházmegye igazságszolgáltatásának élén álló két bírót: György beksényi főesperest, a lelki ügyekben eljáró zágrábi vikáriust és Lőrinc mester csázmái olvasókanonokot és helytartót. Az idézőparancsokból kiderül, hogy őket a király delegálta a bíróságba, míg a harmadik bírót, Ági Horvát Pétert, a zágrábi püspökség világi ügyekben eljáró vikáriusát Butkai Péter és Podmanicki János püspökségi kormányzók jelölték ki ugyanezen források szerint. E három bíró szerepel ezeknek a dokumentumoknak a kibocsátójaként. Az 1500. január 10-én kiadott ítéletet tartalmazó forrásaink György beksényi főesperest, Lőrinc csázmái helytartót és olvasókanonokot, továbbá Podmanicki Jánost, a zágrábi püspökség kormányzóját nevezik meg bíróként.⁵⁴ (Az ítéletlevél egyik eredeti változata az uralkodó által speciális

51 *Tringli István*: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk.: Csukovits Enikő. Bp., 1998. 306. p. DF 252 321., 252 430. Korotnaira: *Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp., 1971. 273–274., 277. p. és VI. tábla. *C. Tóth N. – Horváth R. – Neumann T. – Pálosfalvi T.*: Archontológia I. i. m. 346. p. stb.

52 A névre ld. *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp., 1996. (Historia könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 340., 398. p., II. 49., 144. p. (Csánig Vas megyében van.)

53 1499. aug. 27.: DF 252 219. 1499. okt. 2.: DF 252 216. 1499. dec. 16.: DF 252 217. 1500. jan. 10.: eredetiben: DF 252 218., 252 219., tartalmi átírásban: DF 252 321.

54 György főesperes vikáriusi címe nélkül szerepel, azonban elképzelhetlen, hogy ne viselte volna ezt a tisztséget, hiszen másképp aligha találánk ott az ítélezők között.

módon [*specialiter*] kijelölt bíróként említi őket.⁵⁵) Mindebből kiderül, amiről az előbbieken már volt szó, hogy míg Szentlászlói Osvát lelki ügyekben eljáró, igen tapasztalt vikáriusa a helyén maradt a püspök halála után, addig a főpap világi ügyekben segítő vikáriusának, Kerecsényi Györgynek meg kellett válnia pozíciójától. Ebben nincs semmi rendkívüli.⁵⁶ Kerecsényi helyét az az Ági Horvát Péter foglalta el, aki nem sokkal korábban, 1499 márciusában még Somogy megyei alispán⁵⁷ s ebben a tisztségében Butkainak mint ispánnak familiárisa volt. Mivel Podmanicki és Butkai jelölte a bíróságba, azt mondhatjuk, hogy vikáriusként valószínűleg a két kormányzó alárendeltje volt. Ezt látszik megerősíteni, hogy az ítélet meghozatalában 1500 januárjában már nem ő vett részt, hanem személyesen Podmanicki. A *temporalis vicarius* szerepe teljes mértékben érthető annak ismeretében, hogy régi szokás szerint az ő feladata (is) volt ítélni a zágrábi püspökség prediálisainak minden ügyében, legyen annak tárgya birtok vagy bármi más.⁵⁸ (A zágrábi püspökség birtokain élő prediálisok tehát a püspök joghatósága alá tartoztak. Az ország többi egyházmegyéje esetében sem volt ez másképp, magasabb szinten pedig a király, illetve az ország rendes bírái ítélték a prediálisok ügyeiben.⁵⁹) Az alperesek, Korotnai János fiai természetesen országos nemesek voltak, Böhönyét viszont prediálisok módjára birtokolták: évente nyolc forintot kellett prediális szolgálataik, köztük a katonáskodás megváltásaként fizetniük a zágrábi püspöknek. Szentlászlói Osvát rendelkezése alapján kellett így tenniük, aki ugyanazzal az oklevelével írta elő ezt a kötelezettséget, amellyel apjukat felmentette a prediális szolgálat alól (ez utóbbiról fentebb már volt szó).⁶⁰

Ha a bíróságnak az 1499. október 2-i és december 16-i idézőparancsból kiolvasható összetételét összevetjük az 1499. augusztus 27-i királyi utasítással, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a különleges testület teljes mértékben az utóbbiban foglaltaknak megfelelően alakult meg. Ugyanis az uralkodó a lelki ügyekben eljáró zágrábi és császmái vikáriushoz, Butkai és Podmanicki kormányzókhöz, továbbá a püspökség összes prediálisához intézte parancsát, hogy járjanak el a perben. A két vikáriust nem nevezi néven az utasítás (a kormányzókat viszont igen), császmái

55 DF 252 218.

56 C. Tóth N. – Lakatos B. – Mikó G.: A pozsonyi prépost és a káptalan i. m. 16. p.

57 Borsos Iván: Somogy középkori alispánjai. A Mohács előtti megyei archontológia ügye. In: SMM 13. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1982. 14. p.

58 DF 252 321.

59 Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Balogh Elemér. Bp., 2003. 149., 157., 159–160. p.

60 DF 252 321.

vikárius alatt a császmái helytartót kell értenünk. (Ami Butkait és Podmanickit illeti, amint arról fentebb volt szó, maguk helyett Ági Horvát Pétert ültették a testületbe.) Ami pedig a királyi parancs további címzettjeit, a zágrábi püspökség összes prediálisát illeti, az ítélszéknek valóban tagjai lettek ilyen nemesek, mégpedig ülnökként. (Nyilvánvaló persze, hogy a püspökség minden prediálisra nem vett részt a bíróság munkájában.) Mindkét említett idézőparancsból és az 1500. január 10-i ítéletlevelekből⁶¹ is tudunk róluk, azonban nem ezen dokumentumok legelején, azok kiadói között találjuk említve őket. Nevüket sem sorolja fel egyik okmány sem. Az ítéletlevelekből annyi derül még ki, hogy három püspöki birtoktartományból (*provincia*⁶²): a császmából, a dombróiból és az ivanicсібől kerültek ki a prediális ülnökök,⁶³ akiknek az volt a szerepük, hogy tanácsot adtak a bírának. Valószínű, hogy a püspök világi ügyekben eljáró vikáriusa által vezetett, a prediálisok felett ítéelő bíróság szintén prediális ülnökökkel működött.

A felperes testvérek, Csánigi (Lengyel) Mihály és László is országos nemesek voltak, nem prediálisok. A periratokban olvasható, fentebb már említett állításukkal ellentétben nem tőlük, hanem apjuktól, Jánostól foglalta el Szentlászlói püspök Böhönyét, egyáltalán nem biztos, hogy jogtalanul. Ő a főpap *sororiusa* volt, tehát nőrokonának (*sororjának*⁶⁴) vagy férje, vagy fia. (A forrásokban általában lengyel keresztnévvel [Jane] fordul elő.) Szentlászlói Osvát 1499. április 15-i végrendeletéből tényleg van tudomásunk a püspök három *sororjáról*, azonban nevüket nem ismerjük, és az sem derül ki a dokumentumból, hogy Csánigi János bármelyiküknek hozzátartozója lett volna, már csak azért sem tudjuk meg ezt, mert utóbbi egyáltalán nem szerepel a testamentumban.⁶⁵ (Természetesen nem zárható ki, hogy Csánigi a püspök egy negyedik, a végrendeletben valamilyen okból nem említett *sororjával* hozható családi kapcsolatba.) Szentlászlóinak a Böhönyét Korotnai Jánosnak adományozó 1473. évi oklevelében az áll, hogy más jövedelmekkel kárpótolta *sororiusát* az elveszített birtokért, aki azt önként en-

61 Eredeti példányaiból: DF 252 218., 252 219.

62 *Czövek Z.*: Szentlászlói Osvát családi és politikai kapcsolatai i. m. 467. p.

63 Ez talán nem véletlen: már mintegy száz évvel korábban e három *provincia* prediálisai számára tartottak együttes közgyűléseket. *Borsa Iván*: A zágrábi püspökség prediálisai a XV. század elején. In: Levéltári Közlemények, 66. (1995) 24–25. p.

64 A szó jelentéséhez ld. *Fügedi Erik*: Középkori rokonsági terminológiánk kérdéséhez. In: *Ethnographia*, 91. (1980) 365–366. p.

65 DF 252 430. *Pálosfalvi, T.*: The Noble Elite i. m. 58. p. A nőrokonokra ld. *Czövek Z.*: Szentlászlói Osvát családi és politikai kapcsolatai i. m. 475. p., Mon. Zagr. II. 520. p.

gedte át.⁶⁶ A püspöki adománylevélnek a kárpótlásra vonatkozó állítását támasztja alá, hogy 1477-ből való adat szerint (véltetően) magas rangú familiárisaként alkalmazta Szentlászlói hozzátartozóját, akit máskülönben *egregius*ként, vitézlőként is említenek a források, s aki — úgy tűnik — ennek megfelelő vagyonnal, birtokokkal rendelkezett. Nem élt már, amikor fiai pert indítottak Böhönyéért, akik ekkor valószínűleg nem laktak már Szlavóniában.⁶⁷ Ahogyan arról fentebb szó volt, nem sikerült tehát a birtokot visszaszerezniük Korotnai János fiaitól. Ha a befolyásos ítélőmester életben lett volna még ekkor, talán nem is tettek volna erre kísérletet.

Az ügyet azonban nem fejezhetjük be ennyivel. Fennmaradt ugyanis egy pecsétes oklevél 1500. szeptember 2-áról, mely további rendkívül érdekes információkkal szolgál a számunkra.⁶⁸ Ez a dokumentum nem más, mint Butkai Péter és Korotnai István között Budán, a királyi személyes jelenléti bíróság előtt született egyezmény, mellyel véget vetettek a közöttük Böhönye (mint prediális birtok) miatt támadt pereskedésnek, jó néhány úrnak és barátjuknak a közbenjárására. Az egyezmény megszületésekor Butkai már hónapok óta nem volt a zágrábi püspökség kormányzója. Korotnai István az egykori ítélőmester fia volt, az előbbieken ismertett perben másik anyától született féltestvérével, Gergellyel együtt alperes. A szerződés biztosítékeként Butkai felesége, két (feltételezhetően kiskorú) leánya, továbbá Csánigi Mihály és Fodorovci László „terhét és sérelmeit” vállalta magára, Korotnai István pedig fivérét illetően tette ugyanezt. Csánigi Mihály testvére, László talán már nem élt ekkor, ez lehet az oka annak, hogy kimaradt a szerződésből. A megállapodás arról szólt, hogy Butkai megveszi a Korotnai testvérektől a Somogy megyei Almád és Gyugy általuk örökös vásárlás címén birtokolt részeit⁶⁹ ugyanannyi pénzért, amennyibe azok kerültek. Cserébe viszont,

66 DF 252 430.

67 DF 252 216., 252 217., 252 218., 252 219., 252 321., 252 430. *Pálosfalvi, T.*: The Noble Elite i. m. 58. p.

68 DF 252 220.

69 A megyében két Almád és két Gyugy nevű falu volt. Az egyik Almádot teljes egészében az egyház birtokolta, míg a másikat több földesuraság tartotta kezén, melyek között köznemeseket is találunk. Pontosan ugyanezt mondhatjuk el az egyik, illetve a másik Gyugyról is. Az egyezményben a több földesúr által birtokolt falvakról, azaz a Somogyvártól északra fekvő Almádról, és a Szőlőgyőröktől délre lévő Gyugyról (és nem Kisgyugyról) lehet szó. *Engel P.*: Magyarország a középkor végén i. m. Rendelkezésre álló adataink tehát összhangban vannak azzal a ténnyel, hogy jelen szerződésben csak birtokrészekről (s nem egész birtokokról) olvassunk. Az egyezmény valószínű tárgyát képező Almád és Gyugy közötti távolság ráadásul mindössze csak 9 km légvonalban. Ld. uo.

hogy ezt megtehesse, Butkai átengedte a Korotnai fivéreknek a maga Böhönyére vonatkozó jogát mindazokéval együtt, akiknek a terhét és sérelmeit felvállalta. Kijelentette ellenben, hogy a zágrábi püspöknek a birtokot illető jogára ez nem vonatkozik, tehát azt nem adja át a Korotnaiaknak. Butkai szavatosságot is vállalt az ügyletért, deklarálva, hogy a zágrábi püspököt kivéve gyakorlatilag bármely jogi úton fellépő ellenféllel szemben megvédi a Korotnaiakat Böhönye birtokában, saját fáradságával és költségén.

Butkai és Korotnai egyezsége szabályszerű ingatlanszerződés — örökválló oklevél — képét mutatja. Visszatérve a tehervállásra: ez eredendően azt jelentette, hogy az eladó a kárpótlás kötelezettségét vállalja magára arra az esetre, ha mindazok a rokonai, családtagjai, akiknek úgymond a terhét és sérelmeit felvállalta, visszaperelnék a vevőtől a neki eladott birtokot. (A terhet és sérelmet tehát az eladó rokonai okozhatták a vásárlónak a birtok jogi úton való visszaszerzésével.) A tehervállalás és a szavatosság közötti alapvető különbséget a következőképpen fogalmazhatjuk meg. Az eladó „rokonának a terhét vállalja, azaz csak kártérítést ígér, mert tudja, hogy annak támadása esetén a vevőt nem tudja birtokban tartani, rokonságán kívül álló személyekkel szemben azonban szavatosságot vállal, mert ezekkel szemben már nagy a valószínűsége annak, hogy a vevőt meg fogja tudni védeni a tőle vásárolt föld (értsd: ingatlan⁷⁰) birtokában”. (Természetesen a támadást és a védelmezést jogi értelemben kell vennünk.)⁷¹ Jelen szerződésben persze nem egyszerű adásvételről van szó, hanem cseréről: mindkét fél eladó és vevő volt egyszerre. (Igaz, szavatosságot csak Butkai vállalt.) A birtokvásárlás lehetőségért cserébe Butkai tehát lemondott a Korotnaiak javára nemcsak a saját magának és feleségének, továbbá leányainak a Böhönyéhez fűződő jogáról, hanem Csánigi Mihály és Fodorovci László jogáról is, nyilvánvalóan oda kell azonban értenünk: amennyiben a felsorolt személyek joga őt, Butkait illeti vagy illetné a jövőben. Logikus, hogy a zágrábi püspök jogáról nem mondott le, mivel ahhoz semmi köze nem volt. Teljesen érthető az is, hogy csak a püspök ellen nem vállalt szavatosságot. Mindez úgy értelmezhető, hogy elismerte a főpap fennhatóságát Böhönye mint prediális birtok felett. A középkor viszonyainak ismeretében — amikor a földesurak szinte kizárólag csak oklevelekkel tudták birtokjogaikat igazolni⁷² — azt mondhatjuk, hogy a volt kormányzó a mindenkori zágrábi püspök érdekében cselekedett, amikor az ő ilyen módon történő említésével szövegeztet-

70 Kiegészítés tőlem — Cz. Z.

71 *Eckhart F.*: Jogtörténet i. m. 311–312. p., *Händel Béla*: A tehervállalás középkori jogrendünkben. In: *Századok*, 78. (1944) 393–395., 407–409. p. A szó szerinti idézet: 407. p.

72 *Eckhart F.*: Jogtörténet i. m. 335. p.

te a szerződést. (A felek személyesen jelentek meg a bíróság előtt az egyezmény megkötésekor, nem ügyvédek képviselték őket.)

Händel Béla alapvető tanulmánya szerint a birtok eladója „*szigorúan és kivétel nélkül*” mindig csak rokonsági köréhez tartozó személyek terhét vállalta fel a szerződésben.⁷³ Abban, hogy Butkai felesége és feltehetően kiskorú leányai terhét is felvállalta, semmi különleges nincs.⁷⁴ Azonban Butkai és Fodorovci László között nem tudunk semmiféle rokoni kapcsolatot kimutatni. Nem biztos tehát, hogy véletlen az, hogy Butkai — erről eddig nem volt szó — nemcsak a felsorolt személyek, hanem általánosságban *mindenki más* terhét is felvállalta az egyezményben, akiről köztudott, hogy érinti az ügy (*aliorumque cunctorum, quos presens negocium tangere dinoscitur*). Nem biztos, hogy véletlen az sem, hogy Butkai — erről sem esett szó eddig — a név szerint említettekén túl *mindenki és bárki más* személy (*cunctorum aliorum quorumlibet*) Böhönye fölötti jogát is átengedte a Korotnaiaknak (a zágrábi püspök joga kivételével, ahogyan arról az előbbiekben már volt szó). A „mindenki (és bárki) más” körébe pedig tartozhatnak rokonok, de rokonságon kívüliek is. Már csak ezen kitételek miatt is lehetséges, hogy Butkainak egyáltalán nem volt rokona Fodorovci. Felmerül viszont a kérdés, hogyan értelmezzük a Böhönye fölötti jogról való lemondást rokonságon kívüliek esetében, hiszen Butkai nem remélhette, hogy az ilyen személyek joga örökség útján egyáltalán hozzá kerülhet valaha. A válasz az, hogy Butkai valójában arról mondott le, hogy megszerezze a rokonságon kívülieknek a birtokhoz fűződő jogát az örökösödésen kívül bármely egyéb módon (például vásárlással).

Butkai és a Csánigiak között csak áttételes családi kapcsolatról van tudomásunk. Arról már volt szó, hogy a Csánigi fivérek apja, János Szentlászlói Osvát *sororius*a volt, tehát nőrokonának (*sororjának*) vagy férje, vagy fia. A főpap végrendeletéből viszont kiderül, hogy az ő, a püspök három (élő) *sororjának* egyike Gordovai Fáncsi Gáspár özvegye. Fáncsi Gáspár pedig nem más, mint Butkai feleségének, Fáncsi Margitnak az apja.⁷⁵ Nem zárhatjuk tehát ki, hogy Szentlászlói ezen nőrokona (aki a püspök halálakor, 1499. áprilisában még élt) Fáncsi Margit anyja volt. Visszatérve a szerződéshez: kétségtelen, hogy valódi tehervállalásról van szó benne, mivel mind Csániginak, mind Fodorovcinak lehetett jogalapja Böhönye birtoklására. Arról, hogy előbbinek hogyan, milyen módon, volt már bőven szó. Nem tudjuk, hogy hozzá (és testvéréhez, Csánigi Lászlóhoz) hason-

73 Händel B.: A tehervállalás i. m. 409–410. p.

74 Händel B.: A tehervállalás i. m. 395–396., 410. p.

75 Czövek Z.: Szentlászlói Osvát családi és politikai kapcsolatai i. m. 475. p., Mon. Zagr. II. 520.p., Engel P.: Genealógia i. m. Fáncsi(i) (gordovai).

lóan Fodorovci László is pert indított-e Böhönyéért. Viszont talán ugyanannyi joggal tehetne volna ezt meg, mivel a Fodorovciak is a kezükön tartották valaha a birtokot, pontosabban annak felét: mi több, éppen tőlük került Szentlászlói püspök jóvoltából Csánigi Jánoshoz.⁷⁶

Azt, hogy Butkai a saját Böhönye fölötti (prediális) jogát mire alapozta, szintén nem tudjuk. Gazdag, előkelő és befolyásos nemesúr volt,⁷⁷ kiváló udvari kapcsolatokkal rendelkezett. Volt már arról szó, hogy házasságával Somogy megyei birtokokhoz jutott, azonban a szerződés arra világít rá, hogy tovább kívánt a megyében terjeszkedni (Almád és Gyugy részeinek, illetve Böhönyének a megszerzésével). Ami a Csánigiakat illeti: árulkodó lehet,⁷⁸ hogy a pereskedő fivérek apja még felbukkan *egregius* jelzővel a forrásokban (ahogyan azt említettem), nekik maguknak viszont a periratok szerint be kellett érniük annyival, hogy egyszerűen nemesként emlegessék őket. A Korotnaiak ellenben megtartották az *egregius* címet.⁷⁹ Igaz, befolyásuk Korotnai János ítélőmester 1497. évi halálával nagymértékben csökkent. A család rangját viszont mutatja, hogy 1505-ben Korotnai István Somogy megye egyik küldötte volt az őszi rákosi országgyűlésen.⁸⁰ Ők tehát, szemben a Csánigiakkal, továbbra is az előkelő köznemességhez tartoztak.

A király, amint arról már volt szó, 1499. augusztus 27-i parancsával — különleges módon — a zágrábi püspökség irányítóinak (és prediálisainak) a hatáskörébe utalta a Csánigiak perét. A speciális összetételű bíróság felállítására talán az ügy súlya miatt volt szükség. A normális az lett volna, ha az uralkodó a világi ügyekben eljáró püspöki vikáriust utasítja a per megindítására — esetleg annak (valószínű) feletteseinek, a kormányzókon keresztül (a *vicarius in temporalibus* püspökségi igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről volt már szó). Ezzel szemben, amint láttuk, a világi ügyekben eljáró vikárius a kormányzók delegáltjaként csak az egyik tagja lett a bíróságnak. A per tulajdonképpen megindításához, az alperesek első megidézéséhez (sem) volt elég azonban a királyi parancslevél: szükség volt arra, hogy maguk a felperesek is kérjék ezt a bíraktól, miután azok megkapták az augusztus 27-i uralkodói utasítást. Összesen három idézésre került tehát sor. Mindhárom alkalommal egy klerikus és egy püspökségi prediális feladata volt a

76 Utóbbiról ld. a püspök említett oklevelét Böhönye Korotnai Jánosnak való adományozásáról: DF 252 430.

77 *Pálosfalvi, T.*: The Noble Elite i. m. 115. p.

78 *Pálosfalvi, T.*: The Noble Elite i. m. 28–29., 43. p.

79 DF 252 216., 252 217., 252 218., 252 219., 252 220., 252 321.

80 *Martinus Georgius Kovachich*: Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros ... celebratorum II. Buda, 1800. 334., 336. p.

perbe hívás, így összesen hat különböző személy kapott idézőparancsot: a három pap közül kettő császmái prebendárius volt, egy pedig plébános. A Korotnaiak viszont nem vették komolyan a pert. Csak a harmadik idézésre küldték el jogi képviselőjüket, aki viszont kijelentette a bírák előtt, hogy nem hozott magával semmiféle oklevelet az alperesek birtokjogának bizonyítása céljából, de nem is állt ez szándékában, és a jövőben sem kívánja bemutatni az iratokat *ezen* bíróságnak, csak a király előtt hajlandó erre. Mindez alapot szolgáltatott a bírának ahhoz, hogy a püspökség szokásjogára hivatkozva — ahogyan arról már volt szó — 1500. január 10-én kelt ítéletükkel visszaadják Böhönyét a Csánigiaknak, elrendelve a beiktatásukat is, tekintet nélkül az esetleges ellentmondókra. (A felperesek ügyvédje természetesen bemutatta a birtokjogot igazoló okleveleket). Az iktatási parancs hat címzettjéből kettő — egy császmái prebendárius és egy plébános — klerikus volt, négy pedig a püspökség prediálisa. (Az egyik prediális ott találjuk az idézések kijelölt végrehajtói között is.)⁸¹ Az ítéletnek azonban nem sikerült érvényt szerezni, a birtok a Korotnaiak kezén maradt. Butkai ennek láttán léphetett fel a maga Böhönyére támasztott igényével, hogy pontosan mikor, nem tudjuk. Tény viszont, hogy a Korotnai fivérek őt már nem vehették semmibe. Az ügyet aztán Budán, a királyi személyes jelenlét előtt kötött szerződés zárta le 1500. szeptember 2-án, minden bizonnyal kölcsönös engedmények folyományaként. Nyilvánvalóan azért tárgyalták az ügyet ott, a királyi kúriában, mert — mint ahogyan az a fentebb írottakból kiderül — a Korotnaiak illetéktelennek tartották a zágrábi püspökségi bíraskodást.

Ennyit a Böhönyéért folytatott küzdelemről, mely arról árulkodik, hogyan próbálták egyes nemesurak — akiknek erre lehetőségük, jogalapjuk volt — kihasználni a Szentlászlói Osvát püspök halálával előállt helyzetet vagyoniuk gyarapítása céljából. Az emiatt keletkezett konfliktusnak bizonyára a sikeres kezelését jelentette az előbbieken elemzett szerződés.

Vannak további dolgok is azonban, amelyekkel meg kell még ismerkednünk. Fentebb esett már szó Kerecsényi Györgyről, egy gondolat erejéig vissza kell térnünk hozzá. Butkainak és Podminickinak úgy tűnik, nem volt rossz vele a kapcsolata, a vikáriusi tisztségből való leváltása és Vinodol kastélyának ügye ellenére sem (mindkettőről esett már szó). Ez a tény azért fontos, mert Kerecsényivel minden bizonnyal együtt kellett működniük Szentlászlói püspök végrendeletének végrehajtásában. Kerecsényi olyannyira megbízott Butkaiban és Podmanickiban, hogy nagy összeget, ötszáz forintot adott nekik kölcsön (nyilvánvalóan kormányzóságuk idején). Adatunk csak arról van, hogy Butkai és Podmanicki parancsára

81 DF 252 216., 252 217., 252 218., 252 219.

János mester, zágrábi kanonok az előzetes megállapodásnak megfelelően 1500. február 25-én vélhetően Csázmán, talán a káptalan előtt vissza akarta fizetni a pénzt. Ezt azonban nem tudta megtenni, mert Kerecsényi nem jelent meg, megbízottját sem küldte el.⁸²

Anyagi természetű a Butkaihoz és Podmanickihoz kapcsolható következő ügy is. Vélhetően 1500 januárjában meghalt az egyik zágrábi kanonok. Végrendeletet nem hagyott maga után. Javait a két kormányzó azonnal lefoglalta, ez azonban kiváltotta a zágrábi prépost (Túz Alfonz) és káptalana tiltakozását. A királyhoz fordultak panaszukkal, előadva, hogy a kormányzók megsértették a káptalannak azt a régi kiváltságát, hogy a végrendelet nélkül elhunyt kanonokok vagyonát sem a püspök, sem (a király által kinevezett) kormányzók nem foglalhatják le, ehelyett a káptalannak kell azt felosztania. Ennek úgy kell végbemennie, hogy a javak harmada az egyháznak jusson, a vagyon másik harmadát fordítsák alamizsnára, harmadik harmadát pedig adják az elhunyt hitelezőinek és szolgáinak. A kanonokok kárvallottnak mondták magukat a hagyaték kormányzók általi lefoglalása miatt. Valószínű, hogy az egyháznak járó harmad teljes egészében a káptalant illette, nincs információ arról a forrásunkul szolgáló oklevélben, hogy járt volna valami a püspökségnek is. Az uralkodó helyt adott a panasznak, 1500. február 13-án utasította Butkait és Podmanickit, hogy tartsák tiszteletben ezt az előjogot.

Az ügyre vonatkozó egyetlen forrásunk éppen az uralkodó nekik szóló parancslevele.⁸³ Ebben azt olvashatjuk, hogy ez a kiváltság püspökök adományából illeti meg a káptalant, azaz egyáltalán nem új szabályról van szó. Kútfontk alapján azt gondolhatnánk, hogy a kormányzók hatalmas hibát követtek el a hagyaték lefoglalásával, viszont lehet olyan információt találni, amely erősen megkérdőjelezi ennek a privilégiumnak a mindenkori általános érvényesülését. Szentlászlói Osvát püspök egy 1476. évi oklevelében arról panaszkodik, hogy kétségbevonhatatlan tapasztalata az, hogy több testamentum nélkül elhunyt kanonok javait is gyalázatos és szabályellenes módon széthordták: olyannyira, hogy nemcsak hogy nem osztottak szét semmit a halottak lelki vigasza érdekében, hanem szolgálóikat és hitelezőiket sem fizették ki.⁸⁴ Annyi viszont joggal feltételezhető, hogy esetünkben nem így, hanem szabályosan, a királyi parancslevélben olvasható módon ment végbe a hagyaték felosztása.

82 Az esetről bizonyítékul János kanonok ugyanazon a napon tiltakozó oklevelet állíttatott ki a csázmái káptalannal. Podmaniczky I. 1351–1510. Bp., 1937. 343–344. p.

83 Mon. Zagr. III. Diplomata: 1500–1526. Collegit et edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Zagabria, 1896. 1–2. p., a fejreresztében téves dátummal.

84 Mon. Zagr. II. 373. p.

Az uralkodók időnként jelentős bevételhez jutottak az üresedésben lévő püspökségek, érsekségek lefoglalt jövedelmeiből. A főpapok bevételének nagy részét tette ki a tized. A dézsma behajtása 1499-ben a zágrábi püspökségben is folyt. II. Ulászló augusztus 6-i levelében arra utasította a szlavón nemességet, hogy a Szentlászlói Osvát püspökkel kötött megállapodás alapján fiztessék jobbagyakkal a tizedet, ne máshogyan, ne okozzanak kárt neki, az uralkodónak. Ulászló azzal indokolta parancsát, hogy a hozzájuk (mármint a szlavón nemesekhez) közeli végvárak fenntartására is költi a beszedett tizedet. Megemlíti a király, hogy az új püspökkel majd másik egyezséget köthetnek a nemesek a dézsmafizetésről. Hozzátehetjük, hogy vele, az uralkodóval ezt nem teheték meg, mert, mint az oklevél írja, ő úgy hajtja be a tizedet, mint egy földesúr (!) és nem mint egy főpap. A forrásból megtudjuk azt is, hogy Várad Péter kalocsai érsekre (a mindenkori zágrábi püspök közvetlen egyházi felettesére), Corvin Jánosra, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia bánjára, továbbá a püspökség jövedelmeinek adminisztrátoraira (azaz Butkai és Podmanicki kormányzókra) bízta a király, hogy akár egyházi fenytékkal, akár más eszközökkel szedessék be a tizedet.⁸⁵ A dézsma-szedés közvetlen irányítása nyilvánvalóan Butkaira és Podmanickira hárult. Az utasításban foglaltak megértéséhez szükséges tudni, hogy a tizedfizetésről szóló megállapodás a Szentlászlói Osvát és a szlavón nemesség közötti, a főpap kormányzásának 1466. évi kezdete óta tartó, újra és újra kiújuló küzdelem⁸⁶ minden bizonnyal végső állomása volt. Nem meglepő tehát, hogy Szentlászlói halála után a nemesek megpróbálták eltérni ettől az egyezségtől a maguk hasznára, ám az uralkodó szigorú fellépésével igyekezett véget vetni kísérletüknek. Racionális eljárás volt a részéről, hogy nem avatkozott bele a püspökség és a nyakas szlavón nemesség szünni nem akaró tizedvitájába, mivel ha új egyezséget kötött volna a nemesekkel a dézsmafizetésről, azzal szűkítette volna az új püspök mozgásterét.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a zágrábi egyházmegye adminisztrációját az jellemezte időszakunkban, hogy a kormányzóknak, Podmanickinek és Butkainak nem volt a kezében a püspöki egyházkormányzati hatalom egésze. Hatáskörük nyilván nem volt pontosan körülírva, de annyi talán joggal megállapítható a bemutatott források alapján, hogy ők lényegében nagyjából csak a *vicarius in temporalibus* jogkörével rendelkeztek. Fő funkciójuk tehát a püspökségi birtokállomány védelme, kezelése, a pénzügyek intézése, a jövedelmek behajtása volt. A vikárius feladatkörét a mindennapok szintjén nem személyesen a kormányzók

85 DF 268 146. Regesztája: *Stipišić, J. — Šamšalović, M.*: Isprave i. m. 493. p. (3478. sz.) Butkai és Podmanicki név szerint nincs megemlítve a dokumentumban.

86 Czövek Z.: Szentlászlói Osvát családi és politikai kapcsolatai i. m. 483. p.

látták el, hanem Butkai egyik megbízható embere, Ági Horvát Péter, amint arról fentebb szó volt. Néha, igazán fontos ügyben azonban nem az új vikárius, hanem maguk a kormányzók jártak el: a Böhönyéért folytatott perben született bírói döntés meghozatalában 1500 januárjában maga Podmanicki működött közre. Amint azt a Kerecsényinek visszafizetendő kölcsön ügyéről tudósító forrásunk mutatja, a kormányzók — természetesen — ugyanúgy utasíthatták a kanonokokat bizonyos feladatok elvégzésére, ahogyan a püspökök. Minden bizonnyal Butkai és Podmanicki rendelkezett a püspökség haderejével.

Van értesülésünk arról, hogy milyen feladat megoldásához volt szükség katonaságra. Forrásunk az az oklevél, amelyben az uralkodó öröklődő bárói címet adományozott Podmanickinak.⁸⁷ A dokumentum pontos keletkezési dátuma ismeretlen, szövegéből annyi derül ki, hogy a kedvezményezett kamarásmesterként nyerte az adományt, minden valószínűség szerint még Anna királyné életében. (Az első adatunk Podmanicki kamarásmesteri tisztségviselésére 1503. május 25-éről, az utolsó 1514-ből való, Anna pedig 1502 óta volt II. Ulászló felesége és 1506. július 26-án halt meg.⁸⁸) Az oklevélből kitűnik, hogy Podmanickinak zágrábi püspökségi kormányzóként kifejtett tevékenysége igen jelentős súllyal esett latba azon érdemek között, amelyekkel rászolgált az adománya. Nemcsak a püspökség javainak hű megőrzésében jeleskedett, hanem többször is a szorongatott Jajca várának segítségére sietett — áll az okmányban. Ugyanis amikor az élelem fogytán volt a várban, és a törökök nagy sereggel igyekeztek azt elzárni a külvilágtól, Podmanicki, felismerve a veszedelemet, a döntő pillanatban kis lovashadával gyorsan annyi ételmet vitt a jajcaiaknak, hogy az ostrom veszélye teljes mértékben elhárult — olvashatjuk a dokumentumban. Az egyik legfontosabb végvár élelmezésének biztosítása országos jelentőséggel bírt, ennek során Podmanicki minden bizonnyal a püspökség csapatait vetette be. Ezeket a katonákat a püspökség bevételeiből fizették, többek között a tizedből (annak a király által el nem vont részéből). Már csak ezért is igaz — áttételesen — az uralkodónak a szlavón rendekhez szóló 1499. augusztus 6-i, fentebb ismertetett parancslevelében olvasható állítása, mely szerint a közeli végvárak fenntartására is költi a beszedett dézsmát. Joggal feltételezhető persze, hogy a püspökség katonáinak zsoldján kívül az egyházmegyét egyéb költségek is terhelték Jajca megsegítése okán: részben vagy egészben a szállítandó élelem, a szekerek ára stb., ezeket a kiadásokat — más jövedelmek mellett — szintén a tizedből kellett fedezni.

87 *Schiller Bódog*: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon. Bp., 1900. 327–329. p.

88 *C. Tóth N. – Horváth R. – Neumann T. – Pálosfalvi T.*: Archontológia I. i. m. 120. p. Magyarország történeti kronológiája. I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk.: Solymosi László. 327., 329. p.

Adódott viszont olyan probléma a zágrábi püspökség életében, amely a kormányzók hatáskörébe tartozott volna, mégisincs információnk arról, hogy bármit is tettek volna a megoldás érdekében, ám ez lehet, hogy csak forrásaink elégtelensége miatt van így. A püspökség birtokában lévő mezőváros, Dombro⁸⁹ polgárainak áruit az ausztriai Radkersburg lakosai elvették Raszinyakeresztúri Bocskai Péter jobbágyainak adóssága fejében, teljességgel jogtalanul. Bocskai az egyik legtekintélyesebb szlavón nemesúr volt, vicebáni tisztséget is betöltött egy időben.⁹⁰ A király 1499. augusztus 14-én (az eset nem sokkal előbb történt) megparancsolta Bocskainak, hogy fizettesse vissza jobbágyaival a tartozást a radkersburgiaknak, hogy a dombróiak visszakaphassák javaikat. Az ügyről tudósító királyi parancslevélben⁹¹ egyáltalán nincs szó Butkairól vagy Podmanickiról, utalás sem történik rájuk (például panasztévőként is a dombróiak vannak említve). A dolog arra lehet példa, hogy a király bármikor intézkedhetett a kormányzók helyett jelentős ügyekben. Persze egyáltalán nem zárható ki, hogy az uralkodó Butkainak és Podmanickinak is megparancsolta, hogy járjanak el a dologban, erről azonban nincs tudomásunk.

Van olyan adatunk is 1499-ből, amely arra látszik utalni, hogy Podmanickinek ekkoriban valamiképpen talán köze volt egy országos jelentőségű politikai ügghöz. Történt, hogy valamikor az év tavaszán, az április 24-ére hirdetett pesti országgyűlést megelőzően Corvin János dalmát-horvát-szlavón bán fegyvereseivel rátört Kövendi Székely Jakabnak, Miksa német király tanácsosának egyik, Magyarország (pontosabban Szlavónia) határának közelében lévő várára, a stájerországi Ankensteinre (Borlinra), elfoglalta és kifosztotta azt, állítólag nagyon sok kincset rabolva. Az ügyet az országgyűlésen is tárgyalták. Székely Jakabnak Magyarországon (legfőképpen Szlavóniában) is voltak birtokai, mindenképpen nagybirtokosnak kell őt tekintenünk, a források hol vitézlőként, hol nagyságosként szólnak róla. Ankenstein megtámadása uralkodók közötti összeütközésként is felfogható volt. A feleknek gyorsan sikerült rendezniük a konfliktus hátterében meghúzódó, sok ezer forint értékű szlavóniai uradalmakat és drága ékszereket érintő ügyet. A megegyezésre 1499. szeptember 3-án stájer területen került sor, nem messze Ankensteintől.⁹² A megállapodást nem személyesen Corvin és Szé-

89 Engel P.: Magyarország a középkor végén i. m.

90 Életére, tisztségeire ld. *Pálosfalvi, T.*: The Noble Elite i. m. 79–83., 425–426. p. stb.

91 DF 232 022. Regesztája: *Stipišić, J. – Šamšalović, M.*: Isprave i. m. 493. p. (3479. sz.)

92 *Péterfi Bence*: Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása. Pécs–Bp., 2014. 104–110., 162. p., *Uő*: Adalékok a Jagelló-kori magyar-osztrák határ menti kapcsolatok történetéhez. A magyar és birodalmi „kétlaki” nemesség a 15–16. században. PhD-értekezés kézirat

kely, hanem Miksa és Ulászló király parancsára egy német és magyar urakból álló bizottság hozta tető alá, melyet magyar részről Somi Józsa vezetett. A tagok között ott találjuk Vojkfi Miklós szlavón báni ítélmestert, továbbá Kanizsai György volt bánt⁹³ is, tehát már csak ezért is logikus, hogy a Szlavóniában ugyancsak fontos szerepet játszó zágrábi püspökségi kormányzóknak (illetve legalább egyiküknek) helye lett volna a testületben. Részvételükre végül nem került sor,⁹⁴ viszont Podmanicki János neve szerepel abban a szabad közlekedést garantáló menlevélben,⁹⁵ amelyet a német küldöttség tagjai állítottak ki a Székely Jakab birtokában lévő, Ankensteinhez nagyon közeli, szintén stájerországi Ormosdon még 1499. augusztus 31-én a magyar fél név szerint felsorolt képviselői részére. A menlevélben több olyan magyar küldött nevével találkozunk, akit hiába keresünk az egyezményről szóló oklevélben:⁹⁶ ilyen tehát Podmanicki is, ő van utolsóként említve a küldöttek sorában, minden cím és rang nélkül. Kérdés, elment-e egyáltalán a delegációval Ormosdra, illetve a tárgyalások helyszínére. Megjegyzendő még, hogy a menlevélből kiderül, hogy a német küldöttség tagjai a Miksa király és Székely Jakab közötti egyetértés alapján kapták megbízásukat: a magyar delegáció ugyanott felsorolt tagjainak kijelölése hasonlóképpen, a Corvin és Ulászló közötti konszenzus eredményeként történhetett.

Fontos megjegyezni, hogy — amint az az eddig elmondottakból kitűnik — Butkai és Podmanicki kormányzói funkciója megkívánta, hogy folyamatosan a zágrábi egyházmegyében tartózkodjanak. Onnan valószínűleg csak nyomós okkal távoztak, s csak rövid időre. Természetesen nagyon is súlyos ok volt Podmanicki esetében Jajca várának megsegítése (több alkalommal), ennél kevésbé fontos dolog miatt is elhagyhatták a püspökséget. Van adatunk arra, hogy Butkai sem megszakítás nélkül tartózkodott az egyházmegye területén. 1499. augusztus 17-

az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Bp., 2015. 144–150. p., *Schönherr Gyula*: Hunyadi Corvin János 1473–1504. Bp., 1894. 246–247. p.

93 1497–1498-ban volt dalmát-horvát-szlavón bán: *C. Tóth N. – Horváth R. – Neumann T. – Pálosfalvi T.*: Archontológia I. i. m. 98. p.

94 Az egyezségről szóló oklevél: DL 37 731.

95 DL 37 730. A menlevélre és az egyezséglevélre hivatkozik *Péterfi B.*: Adalékok i. m. 147. p., 728. jegyz., 148. p., 729. jegyz.

96 A német küldöttség tagjainak esetében nem ez a helyzet, mivel ugyanazoknak találjuk a nevét a menlevélben és az egyezményről szóló oklevélben is.

én ugyanis Kéthelyen saját kezűleg adott nyugtát, mely helység minden valószínűség szerint a Somogy megyei mezőváros.⁹⁷

Az elmondottak összegzésének folytatásaképpen szükséges megállapítani, hogy a püspökség szentszéki igazságszolgáltatását nem a kormányzók irányították, hanem a lelki ügyekben eljáró püspöki vikárius és annak császári helytartója. (Nem szabad elfelejtenünk, hogy a Böhönyéről ítélő bíróság különleges testület volt.) Két utóbbi viszonya nem volt feszültségtől mentes. Úgy tűnik, Szentlászlói halála után visszasságok jellemezték a püspökség szentszéki igazságszolgáltatásának munkáját. Mind a kormányzók, mind a szentszéki bíraskodás irányítói sok utasítást kaptak az uralkodótól. Ezek a parancsok gyakran a helyiek, leginkább sejtethetően a szlavón nemesek, illetve egyháziak sérelmeinek orvoslását szolgálták. Azt is mondhatnánk, hogy legfelsőbb szinten a püspökséget az új zágrábi főpap, Szegedi Lukács hivatalba lépéséig a királyi udvarból igazgatták, mivel helyben nem volt senki, aki a kormányzókat és a vikáriusokat felügyelte volna.

Befejezésként a következőkre kell még kitérnünk. Amint a király 1500 márciusának végén vagy áprilisának első felében kinevezte az új zágrábi püspököt,⁹⁸ Butkait és Podmanickit leváltotta kormányzói tisztségéből, és minden valószínűség szerint magához rendelte őket jelentéstételre Budára. Május 8-án Ulászló szentesítette az április 24-ére összehívott pesti országgyűlés által hozott törvényeket.⁹⁹ A 21. törvénycikk értelmében Bornemissza János királyi kincstartó és tíz, név szerint felsorolt királyi palotás (*aulicus*) — előkelő nemesúr — megkapta az önálló bandériumtartás jogát, az 1498. évi 22. törvénycikkben név szerint említett bárókhoz hasonlóan. Így jött létre a *decempersonatus* intézménye. A „tízszemélyek” (*decempersonák*, *decemvirek*), a tíz kítüntetett úr egyike Podmanicki János lett. Ezt nagy uralkodói kegyként, megtiszteltetésként kell értékelnünk, mely jelentős presztízzsel járt.¹⁰⁰ Nyilvánvaló, hogy Ulászló elsősorban Podmanickinak a zágrábi püspökségi kormányzóként tanúsított helytállását kívánta így jutalmazni, különös tekintettel jajcai hadivállalkozásaira.

97 DL 93 683. Engel P.: Magyarország a középkor végén i. m., C. Tóth N.: A Gordovai család i. m. 272. p.

98 Ld. a tanulmány elején!

99 Kronológia I. i. m. 326. p.

100 Neumann Tibor: A Korlátköviek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században. Győr, 2007. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 5.) 43–44. p., Kubinyi András: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. In: Századok, 128. (1994) 290–291. p.

Arra, hogy Butkai és Podmanicki leváltása alkalmával Budára utazott, abból is következtethetünk, hogy május 15-én ott találjuk őket azon ötvenöt név szerint ismert úr között, akiknek tanácsára és kezességére a király Bakóc érsektől a Szentlászlói Osvát püspök által a testamentumában a végvárakra hagyott pénzből kétezer aranyforintot kölcsönvett Jajca megsegítésének céljából. Az ötvenöt úr (főpapok, bárók és *consiliariusok*) lényegében a tágabb királyi tanácsot jelenti, melynek ülésén jelen volt ekkor Szegedi Lukács püspök és Corvin János bán is.¹⁰¹ Magától értetődő, hogy Podmanicki felsőbb utasításra beszámolt saját tapasztalatai alapján a tanácsnak Jajca szorongatott, sanyarú helyzetéről, így nagy szerepe volt a kétezer forintos kölcsön felvételében. Az is nyilvánvalónak tűnik persze, hogy Butkai és Podmanicki budai tartózkodása alatt nemcsak a királynak tett jelentést a zágrábi püspökség (és a végvidék) helyzetéről, hanem Szegedi Lukácsnak és Corvin Jánosnak is.

101 Czövek Z.: Szentlászlói Osvát végrendeletének végrehajtása i. m. 57–58., 60. p. Az uralkodó május 15-i, saját aláírásával megerősített oklevelét a kétezer forint felvételéről ld. *Thallóczy L. – Horváth S.*: Jajca i. m. 145–147. p. és Podmaniczky I. i. m. 345–350. p.